

УДК 94(477)

Віктор Плахута

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП ЛІКВІДАЦІЇ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ КАТАСТРОФИ

У статті досліджено початковий етап ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи в Україні в найважчі перші два місяці та роботу штабу цивільної оборони УРСР в цьому напрямку.

Ключові слова: цивільна оборона, Чорнобильська катастрофа, Чорнобильська АЕС, ліквідація, радіоактивне забруднення.

Актуальність досліджуваної проблеми полягає у тому, що за весь час свого існування людство не стикалося з такою величезною катастрофою, яку саме і породило – аварією на Чорнобильській АЕС (ЧАЕС), що поставила величезну кількість запитань, на багато з яких людство не дало відповіді і до теперішнього часу. Катастрофи, аварії відбувалися завжди, але в таких величезних обсягах – вперше. І головне, боротьба розгорнулася на небаченому людиною рівні – атомному.

Вивченню цих питань, пов'язаних з наслідками ліквідації чорнобильської катастрофи сучасних вчених, а саме: В. Бар'яхтара [1], А. Борового [2], Ю. Воробйова [3], А. Дьяченко [4], В. Шестопалова [5] та інших, які у своїх працях аналізували діяльність органів, установ та підприємств з локалізації та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи. Разом з тим, діяльності саме штабу та підрозділам Цивільної оборони (ЦО) УРСР майже не приділено уваги.

Виходячи з актуальності дослідження у цій роботі автор ставить за мету дослідити початковий етап ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи у найважчі перші два місяці та роботу штабу ЦО УРСР в цьому напрямку.

Вибух четвертого енергоблока ЧАЕС стався о 01 год. 32 хв. 26 квітня 1986 р., наслідком якого стало виникнення сильної пожежі. В дію було приведено систему ЦО. До ліквідації катастрофи приступили 1500 осіб особового складу невоєнізованих формувань, 50 пожежних машин, мобільний загін і усі об'єктові формування атомної станції.

Незважаючи на величезну, за масштабами, аварію, доповідь про неї надійшла до оперативного чергового пункту управління начальника ЦО УРСР від оперативного чергового штабу ЦО Київської області о 3 год. 20 хв. А о 4 год. у штабі ЦО республіки зібрано оперативну групу та віддано розпорядження на приведення в готовність частини сил ЦО Київської області та Київського військового округу (КВО).

26 квітня 1985 р. о 6 год. оперативна група управління ЦО КВО і мобільна частина 427 полку захисту від зброї масового ураження (ЗЗМУ) ЦО (розвідвзвод, рота хімічного захисту) почала рух в напрямку Чорнобильської АЕС. О 7.00 в район аварії виїхала також і оперативна група штабу ЦО УРСР.

Не маючи даних про масштаби і характер аварії, не організувавши розвідку, оперативні групи штабу ЦО УРСР, КВО та 427 ЗЗМУ ЦО увійшли безпосередньо на територію аварійного об'єкта та виявилися поблизу джерела опромінення, внаслідок чого офіцери штабу та особовий склад полку отримали значні дози радіоактивного опромінення – від 2 до 30 р/год [6, арк. 5].

Провівши розвідку, офіцери Штабу ЦО УРСР і 6 військових розвідувальних дозорів, встановили, що рівні радіації унеможливають подальше перебування людей у м. Прип'ять. Були вжиті заходи для їх евакуації [7, арк. 23–27]. До 23 год. того ж дня було зосереджено 1200 автобусів. Рішення про евакуацію урядовою комісією СРСР прийнято не було і оповіщення населення, прилеглих до АЕС територій про надзвичайну ситуацію та характер дій із захисту від радіоактивного ураження, не проводилось. У цей же день прибув перший заступник начальника ЦО СРСР, генерал-полковник Б. Іванов [6, арк. 42].

Вранці 27 квітня на основі даних аналізу встановлено серйозність забруднення території, прилеглої до АЕС та фактичним її проявом на ряді інших ділянок [8, арк. 26–31]. У зв'язку з цим урядовою комісією о 14 год. віддано розпорядження на проведення евакуації населення з м. Прип'ять. О 15 год. 20 хв. розпочалася евакуація людей і до 18 год. її завершили. Із запланованих до відправки 44 тис. осіб фактично евакуйовано у Поліський район – 15318 осіб, Іваньківський район – 4958, а 23,5 тис. самостійно залишили місто і розмістилися у родичів [6, арк. 6]. Відмічено численні випадки радіаційного ураження громадян [7, арк. 71–74].

Можливості радіаційної розвідки постійно нарощувалися, для чого задіявалися дозори на 16 маршрутах, 2 літаки РС-30, систему спостереження та лабораторного контролю. Це дало змогу 28 квітня встановити, що радіаційна ситуація ускладнювалася [6, арк. 44]. Завдяки даним радіаційної розвідки прийнято своєчасне рішення про відселення з 10-тикілометрової зони і вже в ніч 28–29

квітня уточнено план евакуації громадян з 30-ти кілометрової зони. План реалізувався упродовж 3–5 травня [8, арк. 80–81].

У процесі евакуації вивезено 87542 осіб. Для цього задіяли два дизель-поїзди, один пасажирський потяг, 2501 автобус і 1306 вантажівок. Вивезено 47100 голів худоби, для чого залучено 3360 одиниць автотранспорту [6, арк. 44–45].

Вранці, 29 квітня на кордоні 30-ти кілометрової зони розгорнуто та налагоджено роботу 15 санітарно-мийних пунктів, якими обробляли людей та техніку [6, арк. 7].

Частини сил ЦО УРСР проводили інтенсивну санітарну обробку населення, вахтових змін, формувань і спеціальну обробку техніки. Особовий склад невоєнізованих формувань м. Чорнобиль і атомної станції заготовлював пісок, буру, мармурову крошку, доломіт та свинець у мішки і вантажив на гвинтокрили [6, арк. 5–6]. Силами авіації КВО розгорнуто роботу з "бомбардування" реактора мішками. Усього задіяли від 4 до 50 гелікоптерів на добу і скинули більше 9 тис. т вантажу [6, арк. 34].

З 30 квітня невоєнізовані формування і війська ЦО розпочали вирішувати завдання знезараження місцевості, прийому вантажів, що надходили на забезпечення заходів з ліквідації наслідків катастрофи. Проводився тотальний лабораторний контроль за станом води, продуктів харчування та фуражу. Результати аналізів виявилися незадовільними по воді і молоку [6, арк. 7].

Для керівництва діями ЦО, заходами із життєзабезпечення евакуйованого населення, дотримання радіаційної безпеки, координації дій міністерств та відомств створено оперативні групи штабу ЦО СРСР і УРСР. Для забезпечення працюючих засобами захисту та організації дозиметричного контролю, урядом УРСР прийнято рішення на розбронювання мобілізаційного резерву [6, арк. 44].

З 1 травня частини ЦО КВО і невоєнізовані формування продовжували проведення робіт зі зниженню шкідливих наслідків радіоактивного забруднення. Відпрацьовувалися заходи з прийому і розташування бригади хімічного захисту і зведених мобільних загонів спеціального захисту ЦО Житомирської, Черкаської та Київської областей (загальною чисельністю понад 800 осіб, та 200 одиниць техніки). Також здійснювався контроль за радіаційною безпекою, проводилися допоміжні роботи з нейтралізації реактора та завершено планування ліквідації наслідків аварії. [6, арк. 7] Радіаційну розвідку на всій території України здійснювали 15 тис. хімічних розвідувальних дозорів, 670 постів радіаційного спостереження, 5 літаків і гелікоптерів радіаційної розвідки, по дві ланки річкової та залізничної розвідки [6, арк. 31].

Закидання осередку ураження мішками з піском, доломітом та іншими матеріалами дало змогу зменшити викиди радіоактивності в атмосферу, але призвели до перегріву залишків реакторного палива, що могло призвести до ядерного вибуху. З метою запобігання цьому, 5 травня вжито заходи з розчищення доріг і проходів безпосередньо до стін аварійного блоку для пробивання пролому та пропуску труб з метою відкачування води з реакторної зони. Роботи здійснювалися інженерними машинами розгородження при рівнях радіації 200–1000 р/год [6, арк. 32]. Це дало змогу з 4 год. 30 хв. 8 травня в магістраль охолодження реактора розпочати закачувати азот і станом на 21 травня було подано 39 т азоту [6, арк. 34].

З метою запобігання попаданню стічних вод у річку Прип'ять проведено роботи з обвалування правого берега річки і будівництва котлованів і бетонних стічних колодязів. Загалом побудовано дамб довжиною 7,82 км (об'єм ґрунту більше 16 тис. м³). Ці заходи не допущили радіоактивного забруднення Прип'яті та Дніпра [6, арк. 35].

З 14 травня 1986 р. розпочався наступний етап ліквідації наслідків катастрофи на ЧАЕС, який можна охарактеризувати як період планових робіт з ліквідації наслідків аварії, а саме: незалежно від термінів аварійно-відновних робіт на АЕС, приступали до ліквідації наслідків аварії, зосередивши основні зусилля у 30-ти кілометровій зоні. Загальний план робіт затвердив міністр оборони СРСР, маршал С. Соколов [6, арк. 42].

Потребувало дезактивації 113 населених пунктів, 1000 км доріг, 10116 житлових і громадських будівель, санітарної обробки населення, особовий склад і техніка з середньодобовими темпами 600 осіб та 200 одиниць техніки. Для вирішення цих завдань залучалися: 47 армійських частин і підрозділів загальною чисельністю 24,3 тис. осіб, 6560 одиниць техніки; 1623 військових внутрішніх військ та 264 одиниць техніки; 538 невоєнізованих формувань загальною чисельністю 4616 осіб і 609 одиниць техніки; міністерства і відомства залучили біля 5600 осіб, в основному МВС, МОЗ, Міншляхбуду, Мінавтотрансу [6, арк. 42–45].

З метою запобігання попаданню і розповсюдженню радіоактивних речовин за межі 30-ти кілометрової зони з 15 травня рішенням Ради Міністрів УРСР, створено три комплексних пункти перевантаження вантажів, а їх керівництво покладалося на виконком Київської обласної ради народних депутатів. Робота пунктів здійснювалася позмінно й цілодобово [6, арк. 34–35].

З метою повної та надійної дезактивації техніки та особового складу в межах 30-ти кілометрової зони, на АЕС побудовано шість стаціонарних пунктів спеціальної обробки. Вихід автотранспорту та особового складу з особливої зони (1 км від АЕС) і 30-ти кілометрової зони здійснювався тільки через них, з відміткою у дорожньому листі про проведення дезактивації. Без вказаної відмітки комендантська служба ЦО і органи МВС усі машини затримували на ізоляторних майданчиках [6, арк.11–13].

Медична служба ЦО УРСР свої основні зусилля скеровувала на профілактику та виявлення ураженого населення, методом подвірних оглядів, на 29 квітня обстежено 11 тис. осіб, виявлено 398 уражених, а до 24 травня медичну допомогу надано 52 тис. осіб евакуйованого населення з 30-ти кілометрової зони, зроблено аналіз крові 250 тис. осіб, з них госпіталізовано 21,4 тис. осіб, виявлено хворих на гостру променеву хворобу до 400 осіб, померло 11 осіб [6, арк. 127–135].

Для виконання заходів з метою поліпшення санітарно-епідеміологічного контролю у 30-ти кілометровій зоні та виконання медичних заходів залучено 421 бригада спеціалізованої медичної допомоги, 63 санітарних дружин, 453 санітарних машин, розгорнуто 1800 ліжок. Спостереження і лабораторний контроль організовано силами 890 санітарно-епідеміологічних станцій, 696 – ветлабораторії, 563 – об'єктових лабораторії, 413 – гідрометеостанції [6, арк. 127–135].

З метою профілактики захворювань тварин, службою захисту тварин і рослин, проводилася дезінфекція, дезінсекція та дератизація тваринницьких ферм і прилеглих територій, а також лабораторний контроль продовольства, майна, фуражу й води. З цією метою залучено по 530 команд захисту тварин і захисту рослин, одна республіканська ветлабораторія, 17 районних ветлабораторій, опрацьовано та щеплено – 780 тис. тварин та створено 15 команд, якими проведено очищення території у 30-ти кілометровій зоні від заражених тварин [6, арк. 127–135].

Протипожежне забезпечення здійснювалося силами невоєнізованих протипожежних формувань ЦО і двома мобілізованими загонами ЦО. Усього задіяно 800 осіб особового складу патрульно-постової служби (ППС) та 116 одиниць пожежної техніки. Окрім того, протипожежною службою проводилися роботи з масованої подачі води для бетонних робіт і з її відкачування з підземних комунікацій АЕС. Частину сил протипожежних служб УРСР задіяно для дезактивації населених пунктів й лісових масивів [6, арк. 31–33].

За два місяці, що минули з дня аварії, проведено значний обсяг дезактиваційних робіт, а саме, продезактивовано 85 населених пунктів та споруд в межах АЕС – 1683,6 тис. м², біля АЕС – 1687,9 тис. м²; доріг – 28,5 тис. км; техніки – 59,9 тис. одиниць; піддано санобробці – 275 тис. осіб. Усіх працюючих забезпечено засобами індивідуального захисту та дозиметричного контролю, створено резерв: респіраторів Р-2 – 35 тис. штук (шт.), "Лепесток" – 65 тис. шт., У-2К – 10 тис. шт., з дозиметрії ВД – 0,2 – 500 шт., ІД-1 – 20 комплектів, противогазів ДП-5 2 тис. шт., ГП-7 – 7 тис. шт., костюмів Л-1 – 9,5 тис. шт. [6, арк. 45].

У червні 12 населених пунктів після дезактивації підготовлено до передачі приймальним комісіям. У двох населених пунктах – Церемошня і Нівецьке зроблено реевакуацію, в інших 23, названий процес призупинено до отримання норм від МОЗ СРСР, що забезпечують безпеку проживання населення [7, арк. 44]. Згідно з наказом начальника ЦО СРС за № 012, штабом ЦО УРСР підготовлений графік роботи з прийому населених пунктів після дезактивації. Роботи планувалося провести в чотири етапи упродовж 5–26 червня 1986 р. [6, арк. 36–40].

У червні основні зусилля зосереджувалися на дезактивації населених пунктів, з яких евакуація не проводилася, рівень радіації складав 0,5 мр/годину і більше. Таких населених пунктів в УРСР було 31, у яких проживало 21254 осіб [6, арк. 45].

Процес ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи упродовж квітня-травня показав, що охолодження, засипання аварійного реактора не забезпечать надійного захисту навколишнього середовища від радіоактивного забруднення. З цією метою розроблено та прийнято постанову ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР за № 213-0012 від 10 червня 1986 р. "Про заходи з консервації об'єктів ЧАЕС, пов'язаних з аварією на енергоблоці № 4 та запобігання відтоку вод з території електростанції" [6, арк. 137–149].

З цього часу розпочинався новий період у ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи – будівництво саркофага над четвертим енергоблоком.

Як свідчить проведений аналіз, система ЦО ЧАЕС виявилася не готовою до роботи в надзвичайно складних умовах, не витримав випробування механізм прийняття рішень, пов'язаних із захистом населення від радіаційної небезпеки. Незважаючи на загрозливе підвищення рівня радіоактивного забруднення зовнішнього середовища, потрібно було подолати складні бюрократичні проблеми, пов'язані з узгодженням тих чи інших питань. зокрема евакуації населення з небезпечної зони. Фактично лише на другий день – 27 квітня оголошено евакуацію.

Непідготовленість ЦО позначилася також і в тому, що не було необхідної кількості засобів індивідуального протирадіаційного захисту – респіраторів, протигазів, дозиметрів. На ЧАЕС були відсутні автомати зовнішньої дозиметрії, які видавали б телеметричні дані радіаційної ситуації у радіусі декількох кілометрів, що диктувало необхідність залучення до радіаційної розвідки значної кількості осіб. Були відсутні радіокеровані літаки, забезпечені дозиметричними приладами. Не виявилось й інструкцій, які можна було б швидко поширити серед населення й пояснити, які дозові навантаження є відносно спокійними, які – надзвичайно небезпечні, як поводитися в зоні підвищеної радіаційної небезпеки.

Досвід ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи показав, що назріла необхідність корінної перебудови ЦО, перегляду й уточнення її функцій. Йшлося про створення нової концепції цивільної оборони, що відповідала б сучасному рівню науково-технічного прогресу, глибині й масштабності перетворень, що відбувались в країні, тенденції розвитку міжнародної обстановки. У цій концепції можна виділити три основні аспекти.

По-перше, ефективність будівництва системи ЦО мала забезпечуватися переважно якісними параметрами як відносно техніки й науки, так і військовослужбовців та особового складу невоєнізованих формувань, гарантувати надійну безпеку держави, здійснюватися у відповідності до військової доктрини. Звідси випливає необхідність подальшого вдосконалення ЦО як важливого чинника обороноздатності країни.

По-друге, науково-технічний прогрес висував проблему захисту людей і створюваних ними матеріальних благ від наслідків виробничих аварій, катастроф і стихійних лих, кількість і небезпека наслідків яких має тенденцію до зростання.

По-третє, заходи цивільного захисту мали органічно поєднуватися із соціально-економічним розвитком об'єктів, районів, міст республіки й країни в цілому таким чином, щоб вони давали не тільки цільовий, але економічний ефект.

Список використаних джерел

1. Бар'яхтар В. Г. Чорнобильська катастрофа / Бар'яхтар В. Г. – К.: Наук. думка, 1996. – 575 с.
2. Пятнадцать лет Чернобыльской катастрофы. Опыт преодоления. Материалы Международной конференции. – Киев, Украина, 18–20 апреля 2001. – К.: Чернобыльинформ, 2001. – С. 44–49.
3. Воробьев Ю. Л. Катастрофы и общество / Ю. Л. Воробьев, Г. Г. Малинецкий, В. И. Осипов [и др.]. – М., Контакт-культура, – 2000. – 531 с.
4. Дьяченко А. А. Правительственная комиссия.: Сб. Чернобыль: катастрофа, подвиг, уроки и выводы / Дьяченко А. А. – М.: Интер-Весы, 1996. – С. 183–193.
5. Шестопапов В.М., академік НАН України. Уроки Чорнобиля: з минулого у майбутнє. Доповідь на сесії загальних зборів НАН України. // Вісник НАН України. – 2006. – № 6. – С. 5–15.
6. Архів Міністерства з надзвичайних ситуацій. Опис справ постійного зберігання за 1960–1996 рр. Одиниця зберігання 25.
7. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ), ф. 65, спр. 1, т. 33.
8. ГДА СБУ, ф. 65, спр. 1, т. 34.

Виктор Плахута

НАЧАЛЬНЫЙ ЭТАП ЛИКВИДАЦИИ ЧЕРНОБЫЛЬСКОЙ КАТАСТРОФЫ

В статье исследован начальный этап ликвидации последствий Чернобыльской катастрофы в Украине в самые тяжелые первые два месяца и работу штаба гражданской обороны УССР в этом направлении.

Ключевые слова: гражданская оборона, Чернобыльская катастрофа, Чернобыльская АЭС, ликвидация, радиоактивное загрязнение.

Viktor Plahuta

INITIAL ELIMINATION OF CHORNOBYL DISASTER

The article examines the initial stage of the consequences of the Chernobyl disaster in Ukraine in the first two months of the hardest working and Civil Defence Headquarters USSR in this direction.

Key words: civil defense, the Chernobyl disaster, the Chernobyl nuclear power plant, liquidation, radioactive contamination.